

קליטת יהודי אתיופיה

הדרך הדיאלוגית

:: תמר גולדמן

קליטת העולים מאתיופיה מציבה בפני החברה הישראלית אתגר אשר לפי שעה אין היא עומדת בו. הגירה (כל הגירה) היא מצב משברי למהגרים. כמו בכל מצב משברי, יש בהגירה פוטנציאל סיכון גבוה, וגם פוטנציאל לשינוי חיובי. במאמר זה אציג את הצעדים שיובילו לדעתי לשינוי המצב הנוכחי באשר לקליטת יהודי אתיופיה.

אנסה להציג כאן צעדים ספציפיים שאפשר וצריך להתחיל בהם, כדי שבסוף התהליך, המפגש הבין תרבותי יהיה מפגש חיובי: מפגש שיעמיק ויעשיר את התרבות של החברה הישראלית כולה, ומאידך יאפשר לאוכלוסיית יוצאי אתיופיה להשתייך באופן מלא לחברה הישראלית, ולהיות שותפים במשאבים ובאחריות.

לא אעסוק במאמר זה, בגלל קוצר היריעה, בכל התחומים בהם אזרחים ממוצא אתיופי שייכים באופן כללי לאוכלוסיות המוחלשות בחברה הישראלית. לעומת זאת, אני מקווה, ניתן יהיה לגזור בקלות מסקנות דומות ממאמר זה למפגש עם תרבויות נוספות כמו הקווקזים, הברואים וכדומה.

לשני הצדדים, לנלקטים (עולי אתיופיה) ולקולטים (הישראלים הותיקים) יש טענות וסטריאוטיפים הדדיים. הטענות והסטריאוטיפים הנם גזעניים, אבל כיצד אפשר לערער עליהם, מבלי להתכחש לעובדה שהאדם הוא יצור חברתי, ואישיותו של כל פרט מושפעת מן התרבות של הקבוצה האנושית שהוא חבר בה? כדי להציג דרך פרשנות המכירה בהשפעה של התרבות על האדם ובכל זאת אינה חוטאת בגזענות, צריך להקדים דיון על הפרספקטיבות דרכן בוחנים את היחס בין תרבויות.

ככל שממקדים את המבט (מה שנקרא 'zoom in'), מגלים שאנשים אשר מוצאם מעיר גדולה באתיופיה שונים מאד בתרבותם מאנשים שמוצאם מכפר אתיופי (כשם שבמידה רבה

שונה תרבותם של תושבי צפון תל-אביב מתרבותם של אנשי עירות הפיתוח). ועוד: תרבותם של ישראלים ממוצא אתיופי שונה מהתרבות האתיופית (על שלל גווניה), לא פחות משהיא שונה מהתרבות הישראלית. ההגירה גורמת לשינוי גיאוגרפי וחברתי, למפגש בין תרבויות, שיוצר בעצם תרבות חדשה, שיש בה מהמרכיבים של כל תרבות, וגם מהמרכיבים של עצם המפגש ביניהן. לעומת זאת, בפרספקטיבה רחבה ('zoom out') ניתן לראות הרבה קווי דמיון בין המפגש של עולים מאתיופיה עם התרבות הישראלית, לבין המפגש של כל תרבות מסורתית עם התרבות המערבית.

הסטריאוטיפים השליליים, הנוצרים במפגש בין תרבויות, נובעים לעיתים מפירוש לא נכון של ההתנהגות. לדוגמא: בתרבות האתיופית, הסכמה עם דבריו של גבוה ממך בהיררכיה היא ערך חשוב יותר מאמירת האמת. לכן במקרה שבעל סמכות אומר לך "ניפגש מחר ב17:00" חשוב שתגיד "כמובן" גם אם ידוע לך מראש שאינך יכול להגיע. התנהגות כזאת נחשבת כשקר וכאי כבוד בקודים של התרבות המערבית. סטריאוטיפים אחרים אינם נובעים מההבדל שבין תרבויות המקור, אלא מהוויים תוצאה הרסנית של המפגש ביניהם. לדוגמא, הסטריאוטיפ שהעולים מאתיופיה הם הורים לא אכפתיים: קשה מאד לשמר את הסמכות ההורית כשהורה תלוי בילד בקשריו עם הסביבה והילד רואה אותו בחולשתו ובחוסר האונים שלו. נוסף לזה את הקושי של ההורים להפעיל סמכות תחת האיסור בחוק להכות את הילדים (ואיני באה כאן לתמוך בהקאת ילדים, אלא להצביע על הקושי של הורים שגדלו בחברה מסורתית, שבה נתפסו המכות ככלי חינוכי לגיטימי, וטרם רכשו כלים אחרים), והתוצאה היא שההורים מרגישים שאיבדו כל שליטה על חינוכם של ילדיהם. הם מעדיפים להעביר את האחריות לרשויות, כי הם מניחים שהרשויות יצליחו במקום בו הם כהורים נכשלו.

בתרבות האתיופית, הסכמה עם דבריו של גבוה ממך בהיררכיה היא ערך חשוב יותר מאמירת האמת. לכן במקרה שבעל סמכות אומר לך "ניפגש מחר ב17:00" חשוב שתגיד "כמובן" גם אם ידוע לך מראש שאינך יכול להגיע.

בדיאלוג אמיתי, כל פרט בוחן את ערכיו למול אלו של התרבויות האחרות, מפתח יחס ביקורתי גם כלפי תרבותו שלו, ולבסוף בוחר את דרכו הייחודית (זאת בניגוד לגישה ה'רבי-תרבותית' החרשת שכל פרט ישמר את תרבותו הייחודית כפי שהובאה מארץ מוצאו).

דברים רבים בתרבות
האתיופית נכונים בעיני (ושוב):
נכונים באופן אוניברסלי! יותר
מבתרבות הישראלית, וגרמו
לי לחשוב על איך לאמץ
אותם.

בניגוד לתחומים אחרים,
קליטת העולים מאתיופיה
אינה סובלת ממחסור
במשאבים, למרות הקיצוצים
החמורים בתקציבי משרדי
הממשלה.

דיאלוג בין-תרבותי, אלטרנטיבה ליכור ההיתוך ולהפרדה תרבותית

שתי גישות שונות עיצבו את קליטת העולים מאתיופיה: גישת 'כור ההיתוך' וגישת שאני אקרא לה 'הפרדה תרבותית'. גישת 'כור ההיתוך' מבקשת לבטל את ההבדלים התרבותיים, ולמזג את הנקלטים ללא שיוור בחברה הקיימת. ברור שהתוצאה היא השתלטות של התרבות הקולטת, בלי שניתן ביטוי לתרבות הנקלטים. מי שמצליח להיטמע בתרבות השלטת מתקדם בניעות החברתית. מי שלא מצליח, נדחק לשוליים ואף מחוזה להם. הגישה המנוגדת, ה'הפרדה התרבותית', גורסת שיש לתת לכל תרבות להתפתח בתוך עצמה ולשמר את עצמה. לדעתי, התוצאה של גישה כזו תהיה זהה לתוצאת גישת 'כור ההיתוך'. מי שאינן לו את כלי התרבות החזקה יישאר בשוליים, גם אם הוא יחיה שם חיים "אותנטיים". הנגישות שלו לסיפוק הצרכים הבסיסיים תהיה נמוכה משל בן התרבות הקולטת.

אני רוצה להציע התחלה של אלטרנטיבה לשתי הגישות שהוצגו כאן. אקרא לה 'גישת הדיאלוג'. את הבסיס הערכי לגישה זו ניסח אודי מנור בגליון 'חברה' מס' 23: "ייחודו ההיסטורי [של מעשה הבניה הסוציאליסטי] בכך, שהוא מניח צרכים אוניברסליים שאינם עומדים בסתירה לצרכים ורגישויות ייחודיות. אדרבא, הוא מאפשר אותן. רוצה לומר, שמעשה הבניה הסוציאליסטי מניח שרבות-תרבותיות תיתכן רק בהנתן נגישות של כל בעל תרבות ייחודית לפרנסה, לפנסיה, לחינוך, לבריאות ולבטחון."

האתגר הוא, איפה, לספק את הצרכים האוניברסליים של כל אזרח בחברה הישראלית, תוך שמירה על הכוח המפרה של קיומן של תרבויות ותתי-תרבויות בתוך החברה הזו. חשוב להגדיר את גבולות המפגש הבין תרבותי. אסור לערער על יסודות מסויימים של הסדר החברתי בישראל (נדמה לי שגם אין כמעט נציגים מבין העולים שידרשו זאת). האחריות על הפיכת המפגש התרבותי לתהליך חיובי מוטלת במידה רבה על הקולטים, אבל עליהם גם החובה לקבוע קווים אדומים ההכרחיים לקיום חברה דמוקרטית. אין לוותר, למשל, על האיסור להכות נשים וילדים, או על שיוויון הנשים בפני החוק. בתוך הגבולות הללו, כלומר: בתוך גבולות הדמוקרטיה, צריך להתקיים דיאלוג אמיתי. בדיאלוג אמיתי, כל פרט בוחז את ערכיו למול אלו של התרבויות האחרות, מפתח יחס ביקורתי גם כלפי תרבותו שלו, ולבסוף בוחז את דרכו

הייחודית (זאת בניגוד לגישה ה'רב-תרבותית' הדורשת שכל פרט ישמר את תרבותו הייחודית כפי שהובאה מארץ מוצאו). דברים רבים בתרבות האתיופית אינם מתאימים לחיים בארץ. מנקודת ראותי המכירה בערכי מוסר אוניברסליים, איני יכולה לקבל חלק מן הערכים המקובלים בתרבות האתיופית. מצד שני, דברים רבים בתרבות האתיופית נכונים בעיני (ושוב): נכונים באופן אוניברסלי! יותר מבתרבות הישראלית, וגרמו לי לחשוב על אימוצם.

הימנשים - מקרבים או מרחיקים?

בניגוד לתחומים אחרים, קליטת העולים מאתיופיה אינה סובלת ממחסור במשאבים, למרות הקיצוצים החמורים בתקציבי משרדי הממשלה. הגופים הפילנתרופיים למיניהם משקיעים בה כסף רב. הבעיה היא בהנחות המוצא. לטענתי הדרך בה פועלים היום סובלת מהרעות החולות של שתי הגישות: מגישת כור ההיתוך אנחנו מקבלים תוכניות כמו "בואו נלמד את האתיופים איך להיות הורים", "בואו נלמד אותם על חגים", וכדומה. מגישת ההפרדה התרבותית אנו מקבלים את האמירה ש"רק אתיופים יודעים מה טוב לאתיופים, ולכן הם יחליטו מה צריך לעשות". מובן שגישה זו מזויפת. את ההחלטות הגדולות מקבלים בדיונים פנימיים בתוך הארגונים הפילנתרופיים, תוך העמדת פנים שהאתיופים הם המחליטים כיצד לקלוט את האתיופים.

תפקיד מרכזי בהעמדת פנים זו יש למוסד הגישור. מפעילי התוכניות השונות ממנים יוצאי אתיופיה, ותיקים יותר ובדרך כלל גם משכילים יותר, כדי להעביר את המסרים בין הקולטים לנקלטים. לא מדובר כאן רק בתרגום! מגשרות אתיופיות מטעם קרן קרב באות לגן הילדים כדי 'לגשר' לילדים יוצאי אתיופיה (שהשפה הראשית שלהם היא עברית). הן עובדות עם הילדים האתיופים בנפרד (בעברית כמוכן) ובאופן פחות מקצועי מהגננת. הגננת, מצידה, לומדת שהילדים ממוצא אתיופי אינם באחריותה אלא באחריות המגשרת. כל הילדים בגן לומדים שלילדים ממוצא אתיופי יש מישוי "מהצבע שלהם". וכל זאת במימון קרן קרב ובחסות האידיאולוגיה של ה'רב תרבותיות'. זה לא רק אבסורד, זה מסוכן ומזיק. בכל לשכת רווחה מחזיקים עובד סוציאלי ממוצא אתיופי, גם אם הוא גרוע בעבודתו וגורם נזק לקהילה אותה הוא אמור לשרת, כי לכאורה "אף אחד אחר לא יכול להבין אותם", ולעומת זאת: עובד סוציאלי אתיופי, מוכשר ככל שיהיה,

מורכבויות מיוחדות, אבל גם איכויות מיוחדות שאין לאף מגשר שאינו בן ליוצאי אתיופיה. הם שלב אחד קדימה משאר המגשרים בשלבי רכישת האמון, ובהבנת הקודים התרבותיים.

2. יש להעביר השתלמויות דומות לאנשי מקצוע הנמצאים בקשר עם אוכלוסיות העולים – מורים ואנשי מערכת החינוך בכלל, עובדים סוציאליים, עובדי מערכת הבריאות, עובדי משרדי ממשלה וכו'.

3. במוסדות להשכלה גבוהה תינתן העדפה מתקנת ליוצאי הקהילה האתיופית. זאת מכיוון שבתרבות האתיופית יש מעט מקום לאוריינות והשכלה פורמלית. ההעדפה תהיה במספר תחומים: בקבלה ללימודים, בליווי אינטנסיבי בזמן הלימודים, בהעדפה לקבלה לעבודה בעבודות שאינן קשורות בקליטת הקהילה האתיופית, ובליווי מקצועי בשנים הראשונות בעבודה.

ומה אחר כך? קשה להגיד.
הרי זה דיאלוג, ודיאלוג סופו
אינו ידוע מראש.

יתקשה למצוא עבודה שאינה בתחום של קליטת יוצאי אתיופיה.

מגשר ממוצא אתיופי מתמודד מן הסתם בעצמו עם גילויי הגזענות האכזריים של החברה הישראלית. מבחינה תרבותית ייתכן שהוא מרגיש קרוב יותר לישראלים ותיקים מאשר לעולים מאתיופיה שהגיעו מתרבות כפרית מסורתית. מבחינה חברתית הוא עלול להרגיש לא שייך לא לאלו ולא לאלו. התוצאה עלולה להיות שיחסו למטופליו יהיה מורכב ביותר. מחד הוא אולי מרגיש אחריות והזדהות עימם. מאידך, דרך תיפקודם ובעיותיהם הן אלו שקובעות את תדמיתם של כל יוצאי אתיופיה, ומשפיעות באופן ישיר ומובחן על האופן שבו הוא עצמו נתפס בעיני שאר הישראלים. סביר להניח שמצב זה גורר רגשות כעס ותיסכול. דפוס אחר של מורכבות יכול להיות דווקא הזדהות מאד גבוהה ותחושה שהוא בעצם משרת את המערכת ולא את חברי קהילתו. הן המגשר והן חברי הקהילה עלולים לתפוס אותו כמשת"פ. בשני הדפוסים שהוזכרו פה, המגשר לא בחר בגישור כייעודו המקצועי, אלא נדחף אליו בגלל הקושי שצוין קודם להתקבל לעבודה אחרת, ובגלל הצורך הדחוף בדוברי אמהרית לתקשורת עם העולים. תופעת ה'מגשרים' משמשת, אם כן, דווקא לבידודה של אוכלוסיית יוצאי אתיופיה, ומקשה על שילובם האמיתי בחברה הישראלית. כדי להשיג שילוב כזה, שילוב שאינו 'כור היתוך' אלא דיאלוג, יש צורך בסוכני שינוי.

אז מה לעשות?

כיצד להתחיל בדיאלוג? מה צריך לעשות קודם כל?

1. יש לפתוח השתלמות חובה למגשרים בכל המקצועות הכוללים מגע עם הציבור (עובדים סוציאליים, עובדי מערכת הבריאות, החינוך וכו'). המועמדים להשתלמות יהיו ישראלים מכל התרבויות המגלים עניין מיוחד בשילוב בין תרבויות. מלבד אמהרית, תכלול תוכנית הלימודים את תחום המפגש בין תרבויות (הנחקר רבות בעולם המודרני בעקבות הגידול בהגירה). כמובן יילמדו גם סוציולוגיה ופסיכולוגיה של משבר ההגירה בכלל, ושל משבר הגירה בין תרבות מסורתית למודרנית בפרט. אנשי מקצוע ממוצא אתיופי שילמדו בקורס יהיו פטורים מלימודי השפה. במקום זה הם יעברו השתלמויות העוסקות במורכבות של מצבם המיוחד ככני הקהילה בתפקיד הזה. לאנשים בני הקהילה, שבחרו בגישור כייעוד וכשליחות, יש אומנם

ומה אחר כך? קשה להגיד. הרי זה דיאלוג, ודיאלוג סופו אינו ידוע מראש. אני מקווה שאותו קאדר מקצועי גדול של פעילים בעלי מודעות ורגישות תרבותית, שקיבלו הכשרה מתאימה, יהווה סוכן שינוי לכל המערכות. הקאדר הזה יוביל לשינוי בדרך הפעולה של המדינה ושל שאר הגורמים במפגש עם אוכלוסיות העולים. בינתיים, עד שמדיניות הקליטה הדיאלוגית תזכה לגיבוי ממשלתי וציבורי, אפשר רק להצביע על התחלות צנועות ונסיגות ראשונים. כזהו למשל הנסיון הנעשה במעונות הגיל הרך בקיבוץ 'תמוז', שאני שותפה לו. עליו לפחות אני יכולה להעיד שלצד הקשיים והתיסכולים יש גם הצלחות ועניין.

תמר גולדמן היא
חברת קיבוץ תמוז.
עובדת עם יוצאי
אתיופיה וילדיהם
במסגרות שונות
מזה 10 שנים.